

**Prof. univ. dr. Iolanda Țighiliu,
Facultatea de Istorie și Științe Politice,
Universitatea „Ovidius”, Constanța**

SFÂNTUL ANTIM IVIREANUL – CĂRTURARUL *

Abstract: *The Saint Antim Ivireanu was, in the age, one of the most elevated spirits. God endowed him with many brilliant talents: polyglot, printer, sculptor, engraver. Great book lover, Antim pleaded for raise the cultural level of the people.*

Keywords: *Saint Antim Ivireanu, book lover, printer, polyglot, culture.*

Secolul al XVII-lea se definește prin nevoia, plăcerea, chiar bucuria de a nara, de a povesti nu numai prin imagine, ca în veacul anterior, ci în mod cu totul special, mai ales prin cuvânt. Deplasarea interesului dinspre planul imaginii înspre cel al cuvântului scris este decisivă, iar amploarea fenomenului, ca și consecințele lui sunt remarcabile.

Cartea va fi pusă, prin voința celor două principale instituții – Domnia și Biserica – să slujească ideea fundamentală a originii latine, a unității de limbă și credință a poporului român și va determina, în urma unui lung și complex proces, biruința limbii române în cult și în cultură.

---

* Cele mai multe idei prezentate în această comunicare se pot regăsi în principalele mele cărți și studii precum: *Societate și mentalitate în Țara Românească și Moldova în secolele XV-XVII*, București, Editura Paideia, 1997, 381 p.; *Constantin vodă Brâncoveanu împlinirea unui destin baroc*, în „Sfântul Constantin Brâncoveanu ocrotitorul Episcopiei Slatinei și Romanașilor. Domnia”, vol. II, Craiova, 2014, p. 320-370; *Între Diavol și Bunul Dumnezeu. Cler și cultură în Principatele Dunărene (1600-1774)*, București, Editura Paideia, 2002, 300 p.; *Chipurile Brâncoveanului: preliminarii pentru un portret*, în „Moștenirea Brâncovenească”, Centrul Cultural Palatele Brâncovenești, p. 146-151.

Dacă secolul al XVI-lea ar putea avea ca efigie-simbol pictura murală exterioară, pentru veacul al XVII-lea cartea va fi imaginea cea mai elocventă, iar dacă ar fi să conturăm o tipologie umană am considera că pentru secolele XV-XVI *oșteanul și călugărul* ar fi exponenții principali, așa cum pentru veacurile XVII-XVIII protagoniști vor fi *cărturarul și diplomatul*.

Exista în veacul al XVII-lea o nouă mentalitate mult mai permeabilă, mai deschisă spre cunoaștere și instruire. Exista în seicento românesc un apetit deosebit spre cultură, o adevărată foame spirituală, după cum caracteriza Matei Basarab starea epocii sale: „În întreaga mea țară e o foame și sete, nu însă de pâine și apă, ci după Proroc, de vădită hrană și adăpare sufletească“.

Spre deosebire de secolul precedent, în care cartea bisericească a deținut monopolul tiparului, în sec. XVII se constată o creștere substanțială a ponderii cărții cu pronunțat conținut laic. Are loc o deschidere în sfera schimbului de idei, în lărgirea cercului celor interesați de carte, clerici și mireni, și se întrevede deja impactul extraordinar pe care aceasta îl va avea asupra modului de gândire al oamenilor.

Cartea, tipărită în limba poporului, avea să impună definitiv limba română în Biserică, punându-se astfel capăt monopolului pe care slavona l-a deținut vreme de trei-patru sute de ani.

Se remarcă, de asemenea, ascendentul activității tipografice din Țara Românească – unde s-au tipărit aproape trei sferturi din producția de carte românească în centre ca București, Mănăstirea Snagov, Câmpulung, Mănăstirea Dealu, Târgoviște, Buzău sau Râmnic – asupra activității similare din Moldova sau Transilvania.

Activitatea tipografică a diversificat și genul de carte oferit cititorului, de la cartea sfântă, la cea istorică, filosofică, astrologică și sapiențială.

Rolul cărții era acela de a oferi reperele esențiale pentru înțelegerea trecutului și premisele pentru deslușirea vremurilor ce aveau să vină sau, cum se exprima cronicarul: „Prin cele trecute vremi să pricepem cele viitoare“.

În viziunea umanistă a epocii se detașază o nouă concepție asupra omului, care pune accentul pe importanța cunoașterii în structurarea personalității, căci: „Ce lucru mai slăvit și mai lăudat în lume iaste de-

cât din neștiut a face știut?” – se întrebau frații Radu și Șerban Greceanu (în *Mărgăritarele* lui Hriostomos). Era o întrebare fundamentală, la care întreaga pleiadă de cărturari români din secolele XVII-XVIII va încerca să găsească un răspuns.

De asemenea, nouă este ideea despre **meritocrație**, care, opunându-se aristocrației, vine să sublinieze meritele personale ale individului care accede pe trepte superioare nu datorită nașterii, ci strădaniilor proprii.

În central strădaniei de înălțare spirituală se află cartea care trebuia ținută la mare cinste. Datorită valorii ei crescute, cartea se înscrie printre cele mai de seamă bunuri mobile. Unele cărți rămâneau decenii de-a rândul în cadrul aceleiași familii sau a aceleiași colectivități. Cartea putea fi lăsată moștenire, dăruită, robită sau răscumpărată sau putea fi pusă zălog.

Aceeași valoare ridicată făcea ca dania de carte să fie un gest pe care numai cei foarte bogați și-l puteau permite. Astfel, Constantin Brâncoveanu dăruiește cărți Mănăstirii Sâmbăta de Sus, bisericii din Șcheii Brașovului, precum și ctitoriei sale, Mănăstirea Hurezi (unde dă o *Biblie* din 1688).

Un alt aspect care trebuie relevat este pătrunderea mai largă a cărții la diferite niveluri ale societății.

După **copiști**, dintre care mulți purtau haina monahală, care își continuă truda asupra manuscriselor, o nouă categorie de cărturari este chemată acum să dea măsura întregii capacități intelectuale – **traducătorii**.

Strădania lor de a tălmăci cărți străine care să ofere cititorilor români informații și cunoștințe noi din varii domenii și orizonturi culturale, ca și utilizarea pe scară tot mai largă a tiparului deschideau cărții noi posibilități de pătrundere în diferite părți ale societății.

La rândul lor, cititorii, fie că erau boieri, negustori, târgoveți sau fețe bisericesti, veneau în întâmpinarea cărții, percepută acum *ca o cale* spre o mai bună cunoaștere și deschidere spre înțelepciune și universalitate.

Traducătorii care se străduiesc acum asupra slovelor au conștiința dificultății muncii lor și încearcă să o împărtășească și altora. Mărturisesc că s-au ostenit și zi și noapte pentru ca cine va citi să înțeleagă.

Dacă au făcut greșeli să fie iertați că „n-a scris mână îngerească, ci omenească și mult greșitoare“.

De nicăieri nu răzbate ideea că ar fi fost puși să facă un lucru nedorit și peste puterea lor. Până la noi a ajuns doar mărturia trudei lor de a face un lucru bun, de calitate, pentru care adesea a trebuit să se depășească dificultăți lexicale deosebite, și satisfacția, pe care o împărtășesc cititorului, pentru munca depusă și fapta împlinită.

Printre cei care s-au străduit îndelung asupra cuvintelor, trudindu-se să le toarne în noi tipare, se numără oameni ai acestor meleaguri școliți în Polonia, Italia, sau Constantinopol, ori veniți de aiurea, să-l amintim, în mod special, pe neostoitul Antim Ivireanul, care se va identifica până la contopire cu românii ce l-au primit în rândul lor și care-l vor propulsa până în scaunul mitropolitan, deși Antim însuși credea că „nefiind din aceste locuri, nu se cade să fiu mitropolitul țării“.

Meșteșugul tiparului trebuia perpetuat. Mitropolitul Antim Ivireanul a fost, prin vocație, un iscusit tipograf. În capitolul al XVII-lea din *Așezământul Mănăstirii Antim*, din 24 aprilie 1713, ctitorul consemnează: „Las cu blestem și aceasta: să aibă datorie tipograful să învețe meșteșugul tipografiei unul de la altul, pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară, nici să se părăsească lucru cărților pentru folosul Țării și ajutorul casei.“

Cel de al XVII-lea veac a adus în mediul ambiental al intelectualului un nou element ce va căpăta o tot mai mare importanță educațională și formativă – **biblioteca**, fie ea mănăstirească cu începuturi notabile în perioada anterioară, boierească sau domnească, ce se formau acum pentru întâia oară.

Udriște Năsturel, stolnicul Constantin Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu sunt posesorii unor importante biblioteci. Biblioteca de la Mănăstirea Hurezi întemeiată de Constantin Brâncoveanu exista din 1702. În 1708, arhimandritul Ioan va zugrăvi la intrarea în bibliotecă o frumoasă inscripție în limba greacă: „Bibliotecă de hrană dorită sufletului, această casă a cărților îmbie preaînțeleapta îmbelșugare“.

Mănăstirea „Tuturor Sfinților“ din București, ctitorită de mitropolitul Antim Ivireanul, este posesora unei însemnate biblioteci. În *Așezământul Mănăstirii* (24 aprilie 1713), capitolul XVIII este dedicat bibliotecii, reglementându-se dreptul de împrumut: „Câte cărți au lă-

sat în Vivlioteca noastră, atâtea grecești cât și românești după cum scriu în catastihul besericii, las cu blestem să nu îndrăznească să ia cineva vreuna să o înstrăineze, iar de va trebui cuiva vreuna [...] fără răvaș iscălit de cele ce o cere cu făgăduiala cum că o va trimite înapoi și cu vreme hotărâtă, să se dea. Și să poarte grijă să o ceară.“

Exista, așadar, un inventar și formalități precise ce trebuiau îndeplinite pentru împrumut, ca și un termen pentru restituire. Biblioteca publică de împrumut de la Mănăstirea „Tuturor Sfinților“ este prima de acest fel din Țara Românească.

Necesitatea de a avea persoane instruite, folosite la Curtea domnească sau în diferite slujbe ale administrației de stat, necesitatea de a avea preoți mai bine pregătiți, care să ridice nivelul de educație și cultură al oamenilor în mijlocul cărora trăiau și-i păstoreau, precum și nevoia neguțătorilor și meșteșugarilor de a-și rezolva singuri întreaga corespondență legată de afacerile pe care le derulau, ca și dorința tuturor de a-și vedea fiii și mai școliți decât fuseseră ei înșiși, au determinat înființarea de noi școli domnești, dar puse sub oblăduirea mitropolitului Țării Românești.

Gândul de a organiza un învățământ gratuit pentru copiii nevoiași a fost pus în practică de Antim Ivireanul încă din timpul când era episcop de Râmnic. În 1705, Antim „pohtind să ție școală de învățatură pentru pomană“ (gratuită) l-a adus la Râmnic, de la școala din Câmpulung, pe Ivan Făgărășanul, pentru că era un „dascăl foarte bun“.

O a doua școală, „de pomană“ este înființată tot de Antim, la Câmpulung în 1708. După investirea sa ca mitropolit, „poftind iar sfinția sa, mai mult cu îndemnarea orașenilor Câmpulungului s-au dus iar dumnealui dascălul Ivan, aici în orașul Câmpulungului, în școala domnească (cea înființată de Antonie vodă) să învețe de pomană copiii, iar cu purtarea de grijă și cheltuiala părintelui kir Antim mitropolitul Ungrovlahiei“.

De asemenea, în *Așezământul Mănăstirii „Tuturor Sfinților“*, pe care Antim a ctitorit-o, la capitolul VI sunt prevăzute dispoziții pentru organizarea învățământului în cadrul mănăstirii. Un preot de mir avea să se ocupe de instruirea, pe lângă mănăstire, a trei copii săraci, cu vârsta între 10-15 ani, timp de patru ani. Ei erau bursieri ai mănăstirii și învățau slavonește și românește. Școala de la Mănăstirea

„Tuturor Sfinților“ (azi Mănăstirea Antim) s-a bucurat de o faimă deosebită.

Marea pasiune a lui Antim a fost însă tiparul. Cât a fost egumen la Mănăstirea Snagov (1694-1705) va crea o adevărată școală de tipografi pe care i-a inițiat în tainele acestei meserii. Va petrece cea mai mare parte a timpului aplecat asupra slovelor tiparniței imprimând 15 cărți. În 1701, activitatea tipografică va înceta la Snagov și va fi reluată la București.

Tot în 1701, la rugămnea fostului patriarh al Antiohiei, Atanasie III Dabbas adresată lui Constantin Brâncoveanu, Antim publică *Liturghierul greco-arab*, prima carte imprimată cu caractere arabe. Antim, talentatul tipograf confecționase singur întregul utilaj tipografic, turnând el însuși literele arabe.

În 1702, la rugămintea lui Atanasie III Dabbas este tipărit *Ceaslovul greco-arab*, iar la plecarea acestuia din Țara Românească tiparnița arabă, lucrată aici, îi este dăruită de către Constantin Brâncoveanu. Ea va funcționa mulți ani la Alep.

La 16 martie 1705, vrednicul Antim este ales în scaunul episcopal al Râmnicului. Bun gospodar și om de carte, înființează prima tipografie în acest oraș, cu o parte din utilajul tiparniței românești și grecești pe care l-a folosit la Snagov, pe care îl socotea rodul muncii lui și de care nu se putea despărți. Peste tot unde a fost numit să păstorească, Antim lua cu el și tiparnița.

În cei 3 ani cât a stat la Râmnic (1705-1708) l-a avut alături și pe iscusitul său ucenic, Mihai Ștefan (Iștvanovici).

În 1708, ajunge mitropolit al Țării Românești.

Ca mitropolit, cărturar, artist de talent și împătimit tipograf, prin cele 64 de cărți pe care le-a imprimat, Antim a slujit cu devotement credința ortodoxă. El a știut să apere cu fermitate interesele Bisericii românești, a revărsat cu bucurie darurile sale culturale asupra altor Biserici surori, trimițând primele tiparnițe la Tbilisi (în țara natală) sau la Alep, și mai cu seamă, s-a identificat cu întreaga sa ființă, cu neamul care l-a primit în mijlocul său și care l-a cinstit cu cel mai înalt rang în Biserică, cel de mitropolit al Țării Românești.